

**PLANTEAMENDU DOKTRINALA
AXULARREN GERO LIBURUAN**

Ezaguna da honelako lanetan azaltzen den lehenengo egin-kizuna oihanaren ikustea galerazi dezaketen elementu ez-pertinenteak alboratzean eta beste guztiak argitzean datzala nagusiki, izan ere, esan, idatzi edota argitaratu den guztia ez baita beti aintzakotzat hartzeko modukoa.

Axularren liburuari buruz ere gauza asko eta ez beti behar bezain egokiak zabaldu dira: inoiz saratarraren obraren orri guztiak ikusi gabe (eta bada adibiderik!), eta, maiztxo, bestek -ongi funtsaturik izan arren- idatzitakoaren ondorio banpatuegi gisa.

Horregatik, uste eta iritzien baso honen aurrean, Mitxelena-ren hitz lakonikoak dira urdazubiarraren obra ongien definitzen dutenak, ezin garbiago eta trinkoago baita liburuaz esaten duena: "Se trata de un libro ascético, nada místico y nada especulativo" (Mitxelena 1960, 73).

Areagotu egingo du Villasantek iritzi hori erlijio-gizona den aldetik, nahiz eta haren hitzetan *Gero* liburuaren planteamendua, funtsean, oinarritzko -erakusten duen sinpletasunagatik, alegia-, oinarritzko, berriro diogu, aszetikarena den:

Un libro ascético, y de ascética, bastante elemental. Se propone inducir a la conversión. Está escrito para los vascos de su tiempo. Desde luego que éstos eran cristianos y creyentes. Pero en todo cristiano (claro que en distinto grado y proporción, según sea su entrega a Dios) coexisten como dos hombres: el hombre mundano que desconfía de Dios, que cree más en sí mismo y en los valores de este mundo y de esta vida, que en lo que Dios promete; y existe, por otra parte, el hombre creyente, que posee en su fe la semilla de un hombre nuevo, pero en muchos casos este hombre queda como ahogado por el otro, que se le sobrepone. A este cristiano, bastante carnal y mundano, se dirige, pues, Axular. Con él discute y entabla diálogo, haciéndole ver con razones bastante positivistas y adaptadas a sus alcances, las ventajas del servir a Dios y convertirse, y de hacerlo desde ahora, sin relegar este negocio para luego, para la hora de la muerte, como hacen los más (Villasante 1974a, 30-31)

Liburuaren planteamendu erlijioso-doktrinala, beraz, oinarizkoa, irakurle arrunt batzuei zuzendua eta, ondorioz, erabat pragmatikoa da, ezin bila daiteke bertan teologia arloan sakontasunik, ez baita haren helburua. Gainera, planteamenduak bestelako baldintza bat zeraman crantsirik: idazteko hizkuntza usatugabea, hau da, euskara. Granadakoari kasu eginez gero (eta Axularrek egiten bide zion!),

"[...] no se han de escribir en lengua vulgar ni cosas altas y oscuras, ni tampoco se han de referir los errores de los herejes, aunque sea para confundirlos, ni otras cosas semejantes, ni cuestiones de teología, las cuales ni en los sermones populares consiente Sant Agustin que se traten (Aug. lib.4 de Doct. Christ. t. III). Pues ¿cuánto ménos se debe en esta lengua escribir lo que no conviene predicar?" ("Prólogo galeato", *Guía*, 6, azpimarrak gureak dira).

Ezer aurkitzekotan, bada, gnoseologikoki tomismoan txertaturiko teologia eta doktrina kontrarreformista bakuna, "etxetik ibiltzeko" modukoa alegia¹, izango genituzke liburuaren ezauzgarrien artean, eta, behar bada, bizitzaren eskolan "ikasia" den apaiz baten zuhurtziaren isla ere bai. Liburuaren eklektizismoak berak hori baino ez du erakusten: sinpletasuna eta zuhurtzia.

¹ "[...] pues no quiere que se prediquen cuestiones, sino doctrina que edifique" (Granada, "Prólogo galeato", *Guía*, 6).

Gogoratu beharrekoa da, azkenik, Axularren *Gero* kristauki bizitzeko eta hiltzeko liburu aszetikoa dela eta espreski azpimarratzen dela bertan salbatzeko ez dela aski ongi hiltzearekin. Puntu garrantzitsua deritzogu honi, hain zuzen ere ordu-artereko *Ars Moriendi* izeneko liburu gehienek tratamenduarekin hasi berria zen hausturaren ildokoa² zelako saratarren obra. Esperientziak erakutsia baitzuen hiltzeko unea soil-soilik azpimarratzen zuten liburuek *carpe diem* delakoaren esparrura bidera zezaketela baldintza txarretan eta izurritez inguratutik bizi zen jendea.

1.- OHIKO ASZETIKAREN BIDEETATIK BARNA

Jakina denez, aszetika izango da XVII. mendearen lehen erdialdean prosan idatzirik originaltzat har daitezkeen obra bien esparrua: Axularrek jorratuko duen alorra aszetikoa da erabat, eta aszetika eremukoa bide zen orobat urte batzuk lehenago Argaignaratssek *Avisu eta Exortatione probetchosac bekhato-rearentzat* liburuan tratatzen zuen gaia.

Hitza grekerazko *askeo*-tik dator "aritu, ejerzitate", eta esanahi horretan datza XVI-XVII. mendeetako kontzeptua:

"es el período de la vida espiritual en que, por medio de *ejercicios* espirituales, mortificaciones y oración, logra el alma purificarse, purgarse o desprenderse del afecto de los placeres corporales y a los bienes terrenos" (Sainz Rodríguez 1928, 68).

Tradizio aszetikoaz den bezainbatean, badirudi egoki samar koka daitekeela Axularren obra gaztekeraz idatzitako aszetika-mistikak erakusten duen ibilbidearen parametroen barnean, dakigunagatik, Espainian XVII. mendeko aszetika-mistikaren ezaugarri bihurtuko den konpilazio doktrinalean arituko baita Sarako erretorea. Berak liburuaren azalean bertan garbiki aitortzen duenez, biltzailea baino ez zen izan, *Gero* guztia "Es-

² Savonarola eta Erasmo izango genituzke haustura honen aitzindariak, nahiz eta gero, autore horienak eta islada erasmianoa zuten bestelako obrak liburu debekatuen *Index*-era sartu zituztenean heriotzerako prestakuntzaren planteamendua berriro moldatu zen (ikus Morel d'Arleux 1993).

critura sainduti, Eliçaco Doctor etaric eta liburu debocinozco etaric (...) vildua" bezala ematen baitu. Eta ez da besterik gaztelera garai hartan egiten dena.

Gaztelerazko uztartze honek bestelako paralelismorik ere erakutsiko du, batez ere hizkuntzaren erabilera mailan: estilo herritarra, lexiko ez landua, jendearentzako ulerterraza, inudiz beteriko hizkuntza, etab.

Tematikoki ere, eta tradizio aszetiko horren esparruan, literatura mota hau oso mugatua aurkituko da. Dámaso Alonsok idatzi zuen bezala, "literatura es ésta de temas muy limitados, que tiene, además, que dar de continuo las mismas vueltas en torno a autoridades conocidas, y siempre con refreno en la interpretación" (Alonso 1962, 95).

Hori dela eta, planteamendu teologiko orokorrari dagokionez, nekez etor gitezke bat inoiz inork Villasantek Axularrenaz idatzitako ondoko esaldi hau huts-hutsean aldarrikatu izan duenean: "Su doctrina teológica es siempre maciza y densa" (Villasante 1974a, 31). Villasantek ongi zehaztu eta azaldu zuen hori.

Izatez, Axularrek ez du planteamendu teologikorik egin nahi, nahiz eta gorputz teologiko aski konpakto baten barnean dabilela atzematen den³. Horregatik, liburuan isurtzen zaion teologia aszetika arloko garaikide gehientsuenen parekoa da, beraiena bezain sendoa eta tinkoa, ez gehiago eta ez gutxiago. Eta, dena esateko, inori ez zaio ahaztuko ustezko "sendotasun eta tinkotasun" horrek Inkisizioarekin nahi baino gorabehera gehiago ekarri ziola askori, argitaratu dotrina teologikoa ez bide zelako guztientzat pentsatu bezain "sendo eta tinko" hain zuzen. Eta, urrutiegi joan gabe, Luis de Granadarena genuke adibiderik adierazgarriena.

Baina, horrezaz guztiaz gainera, ez genuke ahaztu nahi Axularren liburuaren planteamenduari isurtzen zaion kutsu berezi

³ Jakina, Balentziagak (1990) *Gero-n* aurkitu uste duen planteamendu teologikoa ez da aldentzen, ezta harririk ere, erlijio katolikoaren topikoetatik.

bat, hots, ohiko *scala coeli* izenekoetako lehen mailekin erakusten duen antz -nolabait esateko- difuminatua, marguldua. Beste modu batez adierazteko, aszetika liburuek bekataria zerura bidean abiarazteko oinarrizko mailak⁴ azpimarratzen dituzte, nagusiki konbertsioa (konfessioa barne), bekatuen aurkako gorrotoa eta bertuteen praktika direlarik; eta hori da hain zuzen *Gero*-ri, aszetika liburua den aldetik, antzematen zaion kutsu orokorra.

2.- OBRAREN IZAERA

Garbi asko esan daiteke, aszetika liburu bezala planteatzen dela *Gero* eta planteamendu horretan irristakoriak eta ez-zuurrak diren gaiak sahiestu egiten direla modu zuzenean. Batetik, irakurlegoak diskisizio teologikoen beharrik ez zutelako, bai baitzekiten kristauak zirela eta horrek zer eska ziezaikeen bizitza arruntean. Beraz, konbertsioa aszetika eta ekinaren bidez eta ez komentzimendu teologikoen bitartez. Bestetik, ez da zailtzarrik, planteamendu pragmatiko horrek gorago aipatu arriskuetatik babesten zuen egilea.

Ezaguna da, bestalde, tematikoki esku artean dugun testua batzuetan garbiegia eta gordinegia izatera iritsi izan dela kontrareformaren ondotik sortutako sensibilitate nonahi-bekatu-ikusleentzat (Intxausperentzat guretzat baino gehiago, esaterako). Eta, dirudienez, sensibilitate-beratasun zenbait liburuaren irakurketa -edo pasarte batzuen- debekatzera ere iritsi direla⁵.

⁴ Maila horien jasotzaileak, loruta zeukaten perfekzio mailaren arabera, honela banatu ohi ziren: *incipientes*, *proficientes* eta *perfecti*. Hiru "eskalatzaile" mota hauek Philon Alexandriakoak egokitutako bereizketa platonianoa dute oinarri: bide purgatiboa, iluminatiboa eta unitiboa. Ikusten denez, perfekzio eskala batean lehenengo atalari eta *incipientes* izenekoei legokieke Axularrek proposatzen duena.

⁵ Horra hor, lekuko gisa, Lafittek Oihetako gizon hartaz kontatzen duena, hots, *Gero* zahar bat zuela gordeta "sorginkeriazko liburu bat" bailitzen eta hil aurretik horren aitopena egin nahi izan ziola etxera zitzaion apaizari (Lafitte 1956, 341).

Ez da hori, halere, Axularrek liburua idatzi zueneko gizarte-mentalitatea. Liburuak ongiro betetzen zituen testu-egokitasunaren arau klasikoak, gorago aipatua izan den *aptum* arlokoak hain zuzen.

Horretan, arrazoi osoa izango luke Duvoisinek dakarren le-
kukotasunak:

"Sans me rapporter à mon jugement sur la question délicate qui a soulevé certaines répusions, j'ai soumis la difficulté à un théologien, plein de science et bon prédicateur, qui avait étudié à fond l'oeuvre d'Axular. Voici sa réponse textuelle: "La dédence de cette lecture est un puritanisme assez mal entendu. Le reproche le plus grave qu'on ait fait à Axular, c'est une expression trop crue quant à la question de *concupiscence*. Sa parole était probablement bienséante au temps où il vivait; aujourd'hui, elle peut blesser quelquefois certaines oreilles; jamais on n'est plus délicat sur ce point que lorsque les moeurs sont plus relâchées." (Duvoisin 1876, in Altuna 1987, 77).

Obraren ortodoxia doktrinalari buruz, dena den, pare bat ohar mahairatu nahi genuke, obraren izaeraren argigarri izan-
go direlakoan.

Apaiz eta elizgizonez betetako Sara hartan eta inguruko herri txikietan⁶ bekaturia ongi sustraitua egon bazen ere, Elizaren "konfidantza" erabatekoa izango zen Euskal Herriko iparraldeko lurraldeetan, 1610ko "garbiketa" haietatik aurrera praktikatzen zen ortodoxia erlijiosoari dagokionez bederen. Jakina den legez, konfidantza hori Lancreko Rostegi jaunaren "lana"-rekin erabat ezarria geratu eta gero, elizaren bestelako kontrol mekanismoak beste tokietakoak bezain zorrotzak izaten ahalegin-
du ziren, hemen interesatzen zaigun produkzio idatziaren es-
parruan ondorioak hain zorrotzak izan ez ziren arren.

Trentoko izuak bere eraginak eredugarrikiro hedatuak zituela a-
hantzi gabe, Lapurdi bezalako gizarte batean idazlunak Eliza-

⁶ Villasanteren hitzak dira honako hauek: "Lafittek jakinarazi didanez, Axularren garaian Saran baziren 23 apaiz. Sobera, noski. Eta denak ez bide ziren «mutiko onak». Gero-ko zenbait irakaspen hoiel begira ez ote diren eginik galdetzen du berak" (Villasante 1972, 50). Erreak izan zirenak eta: Caro Baroja 1985.

ren menpekoen eskuetan ia eskusiboki egoteak, lurraldearen txikitasunak berak, euskaraz mintzatzen ziren hiztunen kopuru urriak eta, edozein modutan, argitalpen ororako gaintitu beharreko kontrol eklesiastikoak praktikan bestelako kontrolik (argitaratu ondokorik, besteak beste) ez egitera eraman zuten beste lurraldeetan zoliki baino zolikiago "zaintzen" zegoen Eliza katolikoa. Ildo horretan, adierazgarria da euskal liburu katolikoeckin *Index* bezalako liburuetan bat ere lerrorik bete ez izana.

Egia da liburuen kontrol edo zentsuraz behinik behin, mekanismoak arruntak izan ohi zirela, dagokigun liburuen hasieran ikusten den bezala⁷. Baina horrekin guztiarekin ere, eta garbi utzirik Axularren liburua kontrarreformaren orduko ortodoxiaren barnean kokatu behar dela, badira zenbait puntu garaiako Inkisizioaren pareko zentsura batek, euskarazko testuak kontrolatu ahal izan balitu, onartuko ez zizkiokeenak. Adibide garbiena jaiotzez Donibane Garazikoa zen Huarteren *Examen de ingenios para las ciencias* liburuan aurkitu dugu.

Obraren katolikotasuna eta ortodoxia, fedearen onarpena eta jerarkiarekiko begirunea etengabe aitortzen zituen Huarte de San Juanen liburuan Axularren beste pasarte baten parekoa den honako hau agertzen zaigu zentsuraturik:

"Y si Galeno considerara las sendas y caminos de la hormiga y contemplara su prudencia, su misericordia, su justicia y gobernación, se le acabara el juicio, viendo un animal tan pequeño con tanta sabiduría sin tener preceptor ni maestro que le enseñase. *Vade ad formicam, o piger et considera viam eius, et disce sapientiam; quae, cum non habeat ducem neque praeceptorem, praeparat in aestate cibum sibi et congregat in messe quod comedat*" *Proverb.*, cap. VI" (Huarte de San Juan 1575: 1991, 89).

Inkisizioak, "su prudencia, su misericordia, su justicia" hitzak ezabarazi zizkion⁸, besteren artean. Axularri, ordea, inork

⁷ Gogoratu Urtubi, Disanetxe eta Perriquet-en onespén edo aprobazioak.

⁸ Ezaguna da Espainiako bost argitalpenen ondoren, eta Inkisizioaren onespénak jasoak zituela, *Index* portugaldarrean sartu zutela dagokigun liburua. 1583an liburu debekatuen *Index* -ean agertuko da, eta hurrengo urtean garbitu edo expurgatu behar direnengan, aipatu zuzenketa tartean zegoelarik.

ez bide zion oharririk ere egin testuinguru berean "zuhurtzia" animalien ezaugarri gisa⁹ jo zuenean (ikus 36-37 or.).

Nolanahi ere, horrelako zenbait printza kenduta, garbi dago ez dela gai edota perpaus susmagaririk aurkitzen liburu guztian barrena. Hortaz, ez genuke oker handirik egingo teologi prestakuntzak, zuhurtziak eta, aldi berean, inplikazio kontra-reformistak berak¹⁰ urdazubiarra arazo irristakorak (teologia arlokoak zein gizarte mailakoak) alboratzera eramanez zutela aitortuko bagenu.

Ildo horretatik, bada, ozenki aitor daiteke gai problematikorik ez dagoela liburu guztian zehar. Bertan azpimarratzen den aszetikak modu berezian baztertu zituen benetan arazoak ekar zituzketen puntuak. Eta inoiz problematikoren batera hurbiltzen bada, Axularrek garbi asko joko du Granadarenak bezalako iturri -bere ustez- ziurretara, tartean Erasmorenik ere ateperratuko zaiolarik. Hortik, besteak beste, liburuaren eklektizismoa eta aipamen edota iturri pila.

Ortodoxia doktrinalaren sustrai ideologikoei dagokienez, ezaguna da pentsamendu kristauaren oinarriak Bibliaren errebelaiziotik sortuak izan direla. Autoreek, Eskriturretan oinarrituz, garratzen zuten bertan idatzitakoa, azken batean Itun Zaharreko zenbait autore berantiarrek erabilitako metodoaz baliatuz, handik aurrera *midrash* -iko izenez ezagutuko zena alegia¹¹.

⁹ Pasarte zentsuratuen artean, garrantzi handikoak ohi ziren "aquellos en los que se eguipara a los animales con el hombre, en cuanto seres naturales regidos por su temperamento, concediéndoles cierto tipo de inteligencia, que no diferiría de la de los hombres más que en grado" (Fresco Otero 1991, 27)

¹⁰ Ikus agertzeaz dudari "Axularren ideologi irudikapenaren inguruan" artikulua.

¹¹ Metodo arakatzailerik edo sakontzailerik honen bidez, eta helburu edota bitarteko desberdinak izanik, konposizio berriak sortzen ziren Eskrituretako pasarte edo datu zenbaitetan oinarrituz. Handik aurrera metodoa bera aberastuz joango den arean, erengabe erabiliko da tradizio kristauan. Itun Berriko idazki asko horrela burutu ziren eta Patristika guztia horren adibidea baino ez da.

Erenazimenduko idazkietan oraindik bizirik mantenduko da metodo honek Eskriturekin eskatzen duen lotura. Beranduago izan arren, Axularrek oraindik tinko eutsiko dio Erdi Aroko planteamendu exegetiko honi (ik. Spicq 1944, 10 or.), izan ere haren liburuaren oinarri gehienak *Biblia*-tik hartutako pasarteak edota pasarte horietaz Elizako Gurasoek egiten dituzten iruzkinak baitira. Horrezaz gainera, liburua laburbiltzen duen konbertsiorako gonbitea eta planteamendu tematikoaren hasiera bera pasarte bibliko zuzenak baino ez dira.

Aurreko guztiaz gain, ez dugu ohartarazi gabe utzi nahi Axularrek, neurri batean bederen, Luteroren irakurketen iturri izan zen *Theologia deustch* delakoaren bideetatik hurbil jo zuela bere liburua idaztean. Izan ere, erdiaroko mistikoen il-doko teologia hartan ez da sakramentuez mintzatzen, ez eta birjinaz eta sainduz ere. Axularren obran ere gutxitxo aurkituko da horrelakoetatik, elizaren jerarkiaz -protestantismoaren beste "diana" bat- ezer aurkituko ez den bezalatsu.

Honekin ez genuke esaten duguna baino gehiago adierazi nahi, inork ez baitezake ikus han disidentzi luterarraren aztarnarik, batik bat Axularrek haren oinarriak sendoena zen fedearan bidezko justifikazioaren aurka hain garbiki horokatzen duenean.

Guztiarekin, *Gero*-ren barrenean aurki daitekeen perspektiba honek zerikusi gehiago bide du idazleak ortodoxiaren barruan ibiltzeko erakusten duen ahaleginarekin eta, zalantzarik gabe, zaindu behar zituen *perspicuitas* eta *aptum* direlakoarekin (irakurle-entzuleengana iristeko argitasuna eta egokitzapena, haien interesen arabera jokatzeko) beste ezerekin baino, hori bai, liburuari tematikoki isurtzen zaion desoreka inpresioa inolaz ere ahaztu gabe. Jakina, honek guztiak ezin du saihestu garaiko predikazio liburuetan agertzen zen aholku nagusia, jadanik aipatua duguna eta Axularrek ondo gogoan zuena, hots, predikarien eginkizuna (ahoz nahiz idatziz) egia katolikoak sustraitu eta sendotzean datzala eta faltsukeriak desegitean.

Edonola ere, Axularren planteamendu teologikoan eta liburu sailduen hermeneutikan ez bide dira zalantzak falta. Hoti da,

hain zuzen, juramentuaz mintzatzean sortzen dena. Juramentua "Jainkoaren ohoratzeko" baldin bada, zergatik debakutzen digute "orai legue berrion" (252 or.)? Hortik sortuko dira gure autorearen "badirudi" horiek eta "eguia da, hala dirudi eta hala da" (252 or.) hori. Baina, edozein gisaz, *Gero-k* ez du bitarterik uzten Axularren zuzentasun doktrinalaren lerro orokorrez zailantza egiteko, haren ortodoxia ez baitzen garai hartan edonori eska zekioketena baino txikiagoa. Arlo honetan ere eredu konparagarri garbia izan daitezke Granada bera eta haren obra¹².

3.- EGINKIZUN PASTORALA ETA DOKTRINA LERROAK

Trentoko erreformaren ondorio gisa, Elizak areagotu nahi izango du bere presentzia eguneroko bizitzan eta ahalegin berezia egingo du Laburdi, Nafarroa Beherea eta Zuberoa bezalako herrialde erlijiosoki konfliktibo izandakoetan.

Ez da sekretu bat Elizak ia jaiotzaren unetik beretik hasten zela "babesten" gizakiaren bizitza, horren lekukoa bakoitzaren bizimoduaren une garrantzitsuenak eliza liburuetan jasotzea zelarik¹³.

Oro har, esan daiteke Trentokoaz geroztik Elizak bi hari nagusiren inguruan gauzatu nahi izan zuela bere eguneroko eginkizun pastoralak: "media"-rik gabeko gizarteetan kolektiboa bideratzeko elementua predikazioa ohi zen bitartean, sakramentuak gizakien kontrol pertsonalizaturako faktore egokiak

¹² Granadakoari, dena den, ez zitzaion gorabehera latzik falta erlijioaren kontrol ideologikoa zeramatenekin, nahiz eta ortodoxiaren barruan aritu nahi izan zuen beti.

¹³ "Ya desde la recepción del bautismo -o el «agua de socorro» que los padres o la comadrona administraban a los recién nacidos en caso de necesidad-, algunos de los momentos más importantes de la biografía de cada hombre y mujer quedaban fielmente registrados en los archivos parroquiales. Mediante la matrícula, el cura comprobaba que, a partir de los siete años, el niño cumplía con el precepto de la confesión, y desde los doce o trece años, con el de la comunión pascual. En los libros de la parroquia se registraban asimismo el matrimonio y la defunción de cada uno de los fieles" (Gómez-Centurión Jiménez 1994, 269)

bilakatzen ziren, konfesioarena ideologikoki eraginkorra eta ziurra bihurtzen zelarik¹⁴. Modu batean zein bestean, elementu biak agertzen dira Axularren obran: lehena obraren planteamenduan eta bigarrena obraren atal desberdinetan.

3.1.- Predikazioa

Jakina denez, predikazioa eta predikazioarekin estu loturik zihoazen "misioak" modu berezian areagotu ziren Trentokoaz geroztik. Haien helburua, oro har eta betiere Ebanjelioaz eliza katolikoak egiten zuen interpretazioaren ikuspuntutik, gizakia perfekziora bideratzea izaten zen, honck sinesmen erlijiosoetan sakondu, betebeharrak erlijiosoekin konplitu eta ohitura okerrak hoba zitzaizkan. Hitz batez esateko, predikazio mota honek, bai ahozkoak zein idatzizkoak, herriaren heziketa morala bilatuko du, hezibide horren ezaugarri literario-formalak eta dotri-nalak ere kutsu hori erakutsiko dutelarik.

Horretarako, normalean Santo Tomasek diseinatutako eske-ma izango zen gizarte katolikoan erabiliko zena, izan ere, San Pablok erakutsitakoan oinarrituz, lau lan mota egotzi baitzizkien predikariei: fedearen egiak erakutsi eta irakatsi, haien aurkako erroreak errefusatu, gizakia bekatutik atera eta on egi-teko bidean jarri, onera bideratu.

Nolanahi ere den, fedearekin egon ziren eta egon zitezkeen erroreak eta desbideraketak ekiditeko, Trentoko kontzilioak bide errazera jo behar izan zuen predikariek egin behar ez zuten egin ez zezaten, ezaguna baita, gorago adierazi den bezala, predikarien parte handi bat prestatu gabekoa zela. Ildo horretatik, beraz, honako bi hauek mugatu zituen predikarien lanak: bizioak, ajeak, hobenak errotik kendu eta haien tokian bertuteak landatu.

¹⁴ Axularrek garbi azalduko du konfesioaren premia: "Baldin skritura saindua ongi irakur eta konsidera badezagu, edirenen dugu, ez dela egundaino nehor salbatu, eta ez salbatuko ere, alde edo moldez kofesatu gabe" (*Gero*, 523 or.)

Baina predikazioa diogunean "idatzizko predikazioa" ere hartzen dugu kontzeptu horren barruan¹⁵. Idatzizko predikazio honek bestelako kristauengana iristeko bidea eskaintzen zuen, eta ez bakarrik irakurtzen zekitenengana, izan ere, irakurketa kolektiboak zirela medio, mezu-hartzaileen kopurua etengabe areago baitzitekeen instrukzio aszetikoa zabalduz.

Esaten genuen bezala, beraz, planteamentu orokorrean, eta aipamen zuzenik egon ez dagoen arren, Axularren obra idatzizkiak Santo Domingo eta San Franciscoren aginduetatik¹⁶ hurbilago dirudi, bestetatik baino, agi denez, liburua bizio eta bertuteki buruzko predikazio luze bat baita.

Zehatzago esateko, Diego de Estella frantziskarraren obraren planteamendu bezalako bat nabarmentzen da *Gero*-n. Alde batetik, oraintxe esan dugun bezala, gaia beragatik, eta bestetik, arlo horietan ezinbestekoa bihurtu den Santo Tomas-en presentziagatik alegia. Izan ere, klasiko bilakatuko zen *Modus concionandi*... liburuan (23 eta 24. kap.) Diego de Estellak garbi baino garbiago uzten du obra onak egitearen beharraz predikatu behar dela (eta horrela tazitoki luteranoen printzipioa inpugnatzen da), bizio arruntaren aurka, mihi gaiztoen aurka, diruen kodiziaren aurka, ... novisimoei buruz eta Jainkoaren misericordian oinarriturik mehatxu eta bildurrak aipatu (eta gutxiago bigunkeriak eta misericordiak). Predikariak hirtutean dauden ontasunez hitzegin behar duela dio eta bizioek dakartzaten gaizkiez. Finean, Axularrek berak pasarte bate-

¹⁵ Granadaren ildotik baino ez gara abiatzen: "Movime a tomar este poco de trabajo, porque algunos predicadores celosos de la honra de nuestro Señor y salud de las panimas, deseaban que hubiese algún pequeño volumen que tratase de todas estas cosas, el cual pudiesen envomendar en los pueblos donde predicasen; para que, pues la memoria de los hombres es tan flaca, y la voluntad tan tibia para lo bueno, pudiesen todos tener a la mano este pequeño despertador, para que ayudasen a la memoria con la escriptura, y a la tibieza ce la voluntad con el calor de la doctrina; y para que no sólo en presencia, sino también en ausencia del predicador, tuviesen este peculiar predicador en casa para todas las veces que le quisiesen oír" (*Guía de Pecadores*, 1556: 1953, 13; azpimarrak gureak dira).

an laburbiltzen duen bezala, "guztien buruan iccas ahal deçaquegu [...] erhoqueria handia dela, guc gueure buruan daramaguna, eta erraiten duguna, beccatuen utzten eta obra onen eguiten guero hasico garela" (117 or.).

Aitzitik, arazo eskolastikoak, predestinaziozkoak, arimaren hilezkortasunari buruzkoak, herejia luteranoak eta bestelakoak ez dira, haren ustez, inolaz ere tratatu behar, are gutxiago beraien oinariak eta arrazoiak, etab. Era berean, argi uzten zaio erlijioa zabaldetzeko ardura duenari egia esan behar denean, ez duela inolako iritzirik isuri behar.

Honenbestez, *Gero*-n atzematen diren eraginak direla eta, aurrera dezagun badirudiela ez zela egiteko honetan aitzindari zuzenik gabea izan Axular. Areago, zinez esan daiteke Axularrek beste ildo bat ere jorratu zuela, zehatz-mehatz bete baitzitu Luis de Granadak bere *Retórica Eclesiástica* liburuan predikatzaileentzat beharrezko ikusten zituen baldintzak:

"debe tener bien conocidas, y aun notadas en un papel. las costumbres de los hombres á quienes predica, y asimismo los pecados públicos de que mas adolece el pueblo, como tambien sus medicamentos y remedios, para que todo su sermon se enderece á esto mismo, y para que á cualquier lado que la fuerza del argumento le empujare predicando, se acuerde que debe volver otra vez á lo mismo, porque en vano parece que se dice todo cuanto de este fin se desvíá" (Granada, *Retórica*, 637b-638a).

Arlo honetan, ez genuke azpimarratu gabe utzi nahi predikariek, entzule-irakurleen afektuetan eragiteko zuten funtzioaz gainera, bere-berezko zuten aipatutako bigarren hori, hots, errealtatearekiko egokitzapena eta gauza partikularretarako jaitea. Honen bidez, predikaria mundu eta ekintza zehatzetara jaitsi behar da, jende xumeak ezagutzen dituenetara hain zuzen, bai kondenatu behar dituen bekatuetara nola laudatu beharreko bertuteetara.

Axularren liburua, hortaz, erabat tridentinoa, klasikoa eta "predikagarria" genuke. Urdazubiarrek euskal gizakiaren egoerara moldatuko du bere predikazio idatzi hori, herri mezu-hartzaileak zituen akatsak-eta kontutan harturik eta gehien hausten ziren manamenduak eta aginduak modu nabarmenean azpimarratuz. Zenbaitetan, gainera, egokitzapen gordinegiak eginez.

3.2.- Sakramentuak

Ez da harrigarria Trentokoan sakramentuen konplitzea helburu eta lehentasunen artean azaltzea. Izan ere, konplitze horrek kristauaren, haren kontzientziaren eta, neuri handi batean, bizimodu sozialaren kontrola ziurtatzen zion Elizari. Adierazgarriak dira, esaterako, jai egun garrantzitsuenetan gizartea kontrolatzeko erabiltzen ziren formak (horietariko zenbait oraintsura arte mantendu direnak, bestalde) eta estamentu desberdinen parte hartzea:

"[...] el cumplimiento pascual constituía una de las obligaciones de los fieles que se vigilaba con mayor cuidado: a los que cumplían el precepto se les entregaba una cédula como comprobante; se tomaban precauciones minuciosas para evitar las falsificaciones y para que los arrieros, los gitanos u otra población transeúnte no pudieran eludir su cumplimiento. Por su parte, los médicos tenían asimismo la obligación de avisar a los enfermos graves para que confesaran, y dejar de asistirlos si no lo hacían al tercer día" (Gómez-Centurión 1994, 270)

Doktrinaren *communis opinio* delako horren partaide gisa, Axularrentzat ere konfesioa izango zen azpimarratzeko sakramenturik inportanteena, liburuan erakusten duen bezala (ik. 51 eta 52. kap.). Inportanteena, besteak beste, ikuspuntu doktrinaletik Trentoko Kontzilioak Latrangoak¹⁷ agintzen zuena baino maizago behar zela konfesatu (eta baita komulgatu ere)

¹⁶ Ezaguna da bi saindu hauek fraideei predikazio arloan agindutakoa horretara mugatzen zela: bizio eta bertuteei buruz bakarrik predikatzea. Ildo beretik abiatuko dira Trento ondoko urteetako predikaziorako aholkuak ere; ikus, esaterako, Terrones del Cañoren liburuan (1960) "De la materia o invención del sermón" izeneko atala, hirugarren kapitulua batik bat.

¹⁷ Aintzinako sakramentua izan arren, Latrango Kontzilioak derrigorrezko bihurtu eta urtean behin finkatu zuen konfesioaren agindua. Axularrek adierazten duen bezala "[...] obligatu gara urtean behin cofesatcera. Eta urtean behin cofesatce haur, eguiten ohi da comunzqui, bazco garicunacoz" (533-534 or.) Trentoko disposizioak, ordea, era honetan jasoko ditu saratarak: "Aitcitic nahí luque guehiagotan eguin bacindeci. Eta halatan erraiten du: *Saltem semel in anno*. Urtean behin bedere. Bedere erraiten du: aditcera emaitteagatic, nahí luqueyela, guehiagotan ere eguin baguindecí" (534 or.).

erabaki zuelako¹⁸. Ildo horretatik ulertu behar da, esaterako, *Gero*-ko 52. kapitulua, "maiz konfesatu" behar dela tratatzen denean.

Bestelako sakramentuak zeharka baino ez ditu tratatuko¹⁹. Eta egia esan, gogoratu beharrik ez dago, normalean (bataioarena salbu) konfesio eta penitentziaren bidez lortzen den graziaren ondotik etortzen diren sakramentuak dira horrela, zeharka, ukitzen dituen horiek.

Hori dela eta, liburuaren mezua bera graziaren lorpen horrekin lotua doa. Hortik, beraz, aszetika liburuaren pragmatismoa, eta, batik bat, liburu honena. Ildo horretatik, mezuak orokorra ematen badu ere ("konberti zaitetz"), oso praktikoa da bekatu konkretuetan, h.d., gehien egiten bide ziren bekatueta eraginkorra izateko, orduan "konbertitze" hori kristau ona bihurtzearen enblema bailitzateke, ogiazko mezua finean.

3.3.- Bekatuak

Mezua, hortaz, liburuan autoreak ezagutzen duen gizakiaren beharretara moldatua izango da, besteak beste haragiarena liburuan barrena toki gehien beteko duen bekatua izango delarik. Axularrek berak emango du horren arrazoiak:

Ceure aithortuco duçu, mundu hunetan içatu ditutçun incontru gaitz guziac, edo behintçat guehienac, aldez edo moldez, emazteraco beccatuac-gatic, içan ditutçula (*Gero*, 514-515)

Izan ere, *Gero* liburuan esaten zaigunagatik, bekaturik hedatuena bide zen, baina ez, Axularren ustez, larriena. Gezurretan

¹⁸ Ezin da ahaztu Latrangoaz geroztik sermoietan eta liburuetan oro har konfesioaren sakramentuari eman zizaien garrantzia, etengabe aritu baitziren elizgizonak sakramentu horren garrantzia azpimarratzen (ikus Delumeau 1990).

¹⁹ *Gero*-ren zati luze batean, esaterako, haragiaren bekatuaren aurkako planteamendua agertzen da, hain zuzen ere, eta hau da azpimarragarriena, Elizak ezkontzaren sakramentuaren balioa aldarrikatzen ari zen bitartean nabarmendu egin zirelako mota horretako bekatuak. Aldi berean, Axularrek, Eliza tridentinoaren ildotik, modu berezian ukituko du apaizgoaren sakramentuaren gorentasuna zalantzan uzten haragi-bekatua.

egindako juramentua, esate baterako, "lagunaren onaren ebas-
tea" edota "edozein emazterekin parte izaitea" (254 or.) baino
bekatu handiagotzat zeukan urdazubiarrak; halere, kapitulu
bat aski deritzo berori tratatzeko, haragiarena tratatzeko mor-
doxka bat behar duen bitartean²⁰. Izan ere, Materren lekuko-
tasuna ere badu Axularrek arimaren etsaien artean batik bat
haragiaren bildur izateko:

"Hetaric handiena da Haraguia: ceren Mundua eta Deabrua khen diaga-
quegu gueureganic baiña ez Haraguia" (Materre, *Dotrina...*, 33-34)

Gainontzeko bekatuak, garrantzitsuak ("buruzagiak", Mate-
rren hitzetan) badira ere, askoz ere maila apalagoan trata-
tuak izango ziren. Gulaz edo sabeldarriotasunaz denaz bezan-
batean, esaterako, 408-409 orrialdeetan agertzen da Axularrek
egiten duen aipamen bakarra, teoriar XLIII. kapitulu guztia
horretaz bada ere. Izatez, kapitulu horrek haragiaren bekatutik
begiratzeko erremedioez dihardu eta edariari ematen dio ga-
rantziazirik gehiena.

3.4.- Azkenkiak edo Gerorengoak

Ezaguna da kristautasunak bizitzari adimenaz harantzago
zentzu bat eman nahi izatean, eta gizakion *carpe diem* delako-
arekiko ahuleziaren aurrean ezer lortuko badu, honako hau
harako hartan gozatu edo pairatuko omen denaren arabera bi-
deratu behar izan duela. Azkenki bezala ezagutuko diren ho-
riek izango dira, bada, sinesten duten gizakien izaera eta por-
taera moldatu beharko dituztenak. Azken fin nagusi horien
funtzioa, beraz, etengabe gogoan izatea, haietaz hausnartzea
eta, ondorioz, bizitza honetan bekatutik ez egitea litzateke.

²⁰ Zinez pentsa daiteke Axularrek, Elizaren arau estuei jarraituz, ikusmiran
zuen jendearen araberako tratamendua eman ziola liburuari. Bestek beza-
latsu, ordurako idatzia zuen Luis Granadakoak ere: "segun la diversidad ya
de las personas, ya de los vicios que se cometen en el pueblo, debe va-
riarse el sermón", eta aurrerago "el sermón se ha de variar segun la varie-
dad de los oyentes" (Granada, *Retórica*, 600b).

Axularren garaikidea den Materreren obran arakatzuz gero, honako sailkapen hau aurkituko dugu hausnartzeko gai horie dagokienez:

"Azquen finac bekatuic ez eguiteco gogoan edulqui behar direnac dira laur: Lehenbicicoo; Heriotceco orena; Arimaren gorputcetic partitcean içanen den eguitecoa eta herstura.

Bigarrena, Azquen iudizioa, gueure bici guztian eguin ditugun bekatuez eman beharko dugun kontua.

Hirugarrena, ifernua: eta han gaixtoec seculacotz pairato beharco duten pena eta dolorea.

Laugarrena (sic), Parabisua, onec eta iustuec fin gabe goçatuec duten loria" (Materre, *Doctrina...*, 34-35)

Axularren obraren helburua "konbertitze" praktikoa izanik, benetan "praktikoenak" diren azkenkiak baino ez dira tratatuko, garai hartako tratadista gehientsuenek bezala. Izan ere, ditugun erreferentziak medio, garai historiko ilun haietan azkenkiekin predikazio zein liburuetan egin ohi zen erabileraren araberakoa dirudi Axularren tratamendua.

Saratarraren kasuan ere hirugarren azkenkia izango da nabarmenen agertuko dena konbertsioa lortzeko bide gisa, Elizaren perspektibatik garbi baitzegoen jazarpenak eta erretzeak zekartzaten prozesuak hain hurbildik ezagutu zituen gizatalde batean bukaerarik gabeko "sekula" hartako penen bildurra zela erarik efektiboena.

Laugarrena zeharka xamar tratatuko da liburuan, batik bat ifernuko bideraren zailtasuna eta *pena damni* izenekoak aurkeztean. Bigarren azkenkiari gagozkiolarik, esan beharrekoa da ez duela tratamendurik, ez behintzat garaiko liburuetan ohi zuten bezalakoa. Aipamen hutsera mugatzen da dena.

Lehenari ere ez zaio ez kapitulu ez atal zehatzik eskaintzen, ez bada heriotzeko ordurarte arima alferrak atzeratzen duen penitentzia agertzean. Eta hau harrigarriagoa izan daiteke, zeren kristaukuntza prozesuan Elizak heriotza jarri izan baitu beti bere diskurtsuaren erdian, azken uneko larrialdiaren hausnarketan argudiorik eraginkorrena izan omen daitekeelako bekatuei uko egiteko.

Axularren aukera, beraz, aukera bildur-emailea da, infernuko penetan garaiko asetikaren ildokoa baino zentratuagoa, baina, hori bai, ez hestea bezain ilunbetsua eta lazgarria. Ildo horretan Axularrek ez du zuzenean erakutsiko Barrokoan ohi den giro etsigarria. Gehienik ere, orduko irakurleari berari egokituko zaio errealitatearen irudikapena infernuaz esanda-koan oinarrituz (ikus, esaterako, nola ez duen zuzenean tormenturik aipatzen, ez eta Granadak aipatzen badu ere: su gutxirekin erretzearena, etab., hain zuzen ere Axularren asmoetarako benetan "adibide didaktikoak", Lapurdiko inguru haietan errealitatean erabiliak izan bide ziren-eta).

Nolanahi ere den, gogoratu beharrekoa da XVI eta XVII. mendeetako liburu eta predikazioetan azkenkiak tratatzeko moduak ez direla inprobisazioaren ondorioa: "Clérigos, teólogos y moralistas utilizan el tema de manera calculada y precisa con el fin de ayudar a la doctrina oficial a asentar sólidamente sus bases en unos momentos graves de conflictos espirituales" (Morel d'Arleux 1993, 719)

3.5.- Bestelako elementu doktrinalak

Gorago adierazi den bezala, Axularrek zenbaitetan, eta batzuk zeharka xamar diren arren, disidentzia erlijiosoarekin trinko loturik doazen gai gatazkatsuak ere tratatzen ditu: luteritasuna, pelagianismoa, iluminismoa, obra onen beharra salbatzeko, miseriak ez da gehiegi fidatu behar, fedearen bidezko salbazioa (gogoratu Agricolaen "Pecca fortiter, sed crede fortius" leloa), etab.

Egia da liburuaren tratamendu orokorraren barnean baino ezin direla ulertu puntu horiek guztiak, askotan aipatuak baino ez baitira izan. Halere, gorago formulatu den hipotesiaren arabera, badirudi liburuaren planteamenduak askotxo zor diela disidentzia erlijioso horietako zenbaiti.

Horregatik agian, egokiago litzateke disidentzia erlijioso horien presentzia *totum revolutum* bat bezala edo ulertzea. Izan

ere, heresia bezala V. mendeko fenomenoa zen pelagianismoa bera ("da quod iubes, iube quod vis"; Axularrek bi tokitan jasotzen ditu eztabaida pelagiarraren hitz deklaragarriak ziren horiek), grazia eta askatasunaren eztabaida guztietan agertuko zen XVI. mendean ere. Hortik, beraz, *Gero*-n heresia eta disidentzia horien ezaugarri nabarmenenak edota erreferentziak nahasirik agertzearena (Jainkoaren miseriakordia aski da salbatzeko²¹; sortzeko bekatua ez zen Adanena bakarrik izan; giza-kia ez da gai bera bakarrik salbatzeko, etab.).

Disidentzia edota heresia ezberdinen tratamendu zehatzari dagokionez, dena den, aski garbi atzematen da normalean Juan de Bonifacioren (1589, *De sapiente fructuoso*) eta beste askoren²² aholkuaren bidetik abiatzen dela saratarra: "Las herejias debe refutarlas como de paso, con una sola frase, a poder ser, muy aguda" (Olmedo 1960: cxxx-cxxxi).

Izan ere, modu horretan tratatzen ditu Axularrek orduko heresiak. Luterarrak izango dira presentzia gehien (nahiz eta oso txikia eta zeharkakoa den) izango duten disidenteak, eta beti ere aski kalifikatuak edota testuinguru kalifikatzaileetan (ikus, esaterako, 135 or.).

Ildo beretik ere hurrengo adibidea. Gaurko egunetan bekatutzat baino gehiago eliza katolikoak bertutetzat hartuko duen kalizetik edonork edatearena, Axularren garaian "gutienean [...] luthertasun handia, gauça itsusia" (*Gero*, 262 or.) izango da. Luterarrak, beraz, zeharka gaitzetsiak.

Zeharka izan arren, Erasmismoa ere ukitua aurkitzen da Axularrek infernuko suaren garrantzia aipatzen duenean²³. Ezaguna

²¹ Horren aurka, Axularrek honako hau dio: "[...] eguia da, anhitz valio du fidantziac, indar handia du esperantçac. Ordea aditcen dela neurriz, soberania gabe. Ceren soberania guztiac dira gaixto [...]" (*Gero* 133 or.).

²² Gogoratu gorago aipatutakoa ere, hots, *San Francisco de Borjarena*

²³ Ezin ahaz daiteke Axularren erreferentzia garrantzitsua izango zen Granadaren *Guia*-k (batez ere bigarren parteak) Erasmoren *Enchiridion* obrarekiko dituen loturak, antzak eta, neurri batean, filiazio erlazioa (Cfr. D. Alonso 1958: 1964, 218-225).

da nola erdi ukatzen duen Erasmok²⁴ infernuko suaren errealitate materiala eta nola zentsuratu izan zitzaion hartatik. Axularrek, "aita Domingo Soto, Doctor handi hari iarraiqui" (ik. *Gero* 583 or.), errealitate materiala dela esateaz gainera, azpimarratu egingo du arimak eta gorputzak jasango duten errealitate material bakarra izango dela *poena sensus* delakoari dagokionez (583-hk). Alabaina, badirudi Granadaren teoria (infernuko hotz-beroak defendatzen dituen) dela erantzunaren piztaile zuzena.

Gogoratu, bestalde, eta zeharka bada ere, iluminismoaren beldurraren eraginari zor diola *Gero*-k bere planteamendu orokorra. Izan ere, *Gero*-ren ardatz edo hari gisakoa den "alferkeria" etengabe agertuko da XVI eta XVII. mendeetako aszetika liburuetan. Milhou-Roudié-ren hipotesiaren arabera,

[...] tal recurrencia a la problemática de la pereza y el trabajo debe mucho a la obsesión de esta herejía multiforme, peligrosa para la institución religiosa y la sociedad civil: el iluminismo, con su abandono, su «dejamiento» a la gracia de dios y su consiguiente desprecio de las «obras» (Milhou-Roudié 1993, 687-688)

Ildo horretatik, bada, teologo kontrarreformistek -eta jesuitak bereziki- modu zeharzean azpimarratu zuten gizakia, egin zitzakeen obrekin, bere salbazioaren parte bihur zitekeela. Jakina, honek aurrez aurre jartzen zituen obra horien ukazioa edota erlatibizazioa aldarrikatzen zuten guztiak, batik bat aipatu "argituak" -*alumbrado* izenekoak²⁵- eta protestantismoaren il-dotik zihoazen luterarrak eta kalbinistak.

²⁴ Ikus *El Enchiridion o Manual del Caballero cristiano*. Bukaeerako eranskinetan garbiki agertzen dira batetik infernuko suaren ukazioa Erasmoren jatorrizko testuan eta, bestetik, gaztelarazko testura pasatzerakoan egin zitzaion itzulpen "moldatua".

²⁵ "Hará algunos años pasados que en España se levantaron unos herejes que se llamaban alumbrados y dejados, porque decían que les alumbraba Dios desde el cielo y daba luz en sus particulares espíritus, de lo que debían hacer; y que no habían de hacer sus obras, dejándose del todo en las manos de Dios [...] ponían todo su negocio en la oración mental, diciendo mal de la vocal y de hacer buenas obras" (Jerónimo Gracian de la Madre de Dios: *Diez lamentaciones del miserable estado de los ateístas de nuestros tiempos* (1611), apud Alvaro Huerca 1978-1986)

Axularrek ongi ezagutzen bide zuen arazoaren egoera, eta ez bakarrik Nafarroa Behereko lurraldeetan zabaldu zen kalb-nismoaren planteamenduagatik. Pentsatzekoa da ezin urruti gera zekizkiokela saratarrari jesuitek "Santo Oficio"-ko dominikoeekin izandako eztabaidak eta *alumbrado*-en jarrerak bultzatzen zituztela esaten zuten dominikoen salaketak. Ezaguna da salaketa horien aurrean jesuitak modu berezian ahalegindu zirela obra onen beharra aldarrikatzen²⁶.

Axularrek penitentzia eta obra onak egitea salbaziorako ezinbestekotzat joko da. Alabaina, doktrinalki ezer berririk esaten ez badu ere (esparu kontrarreformistaren barnean zegoen bete-betean), gaiari eskaintzen dizkion ikuspuntu, luzera eta tratamenduagatik lasai asko pentsa dezakegu disidentzia erlijioso garrantzitsuenak bizi-bizirik zituela gogoan.

3.6.- Gabeziak

Maiz adierazi den bezala, Axularren planteamendu aszetiko-doktrinalean badira zenbait puntu ohiko liburuetan agertzen direnak eta honako honetan tratatzen ez direnak. Ez ditugu denak aipatuko, baina Granadaren obrekin erkatuz gero, berehala atzemango dira barau, otoitz edota meditazioari eskaini ohi zitzaizkien atalen falta. Eta arruntenak baino ez ditugu ekarri.

Erraz uler zitekeen, beraz, Lafitteren kezka teologia eta aszetika katolikoan horren garrantzi handikoak ziren gai horien falta antzematen duenean: "Harritua nago zoin guti aipu duen Axular'ek othoitza, zoin guti komunionea, kasik batere ez grazia eta Izipiru-Sainduarekilako batasuna" (Lafitte 1956, 343). Izan ere, Granadak berak aski garbi esaten zuen *Guia*-ren lehenengo edizioan bertan ezen gizona benetan ona eta

²⁶ "... los jesuitas, con su ética de l esfuerzo personal, hacían un reproche fundamental a todos los heterodoxos que negaban las obras: el hacer la virtud fácil, so pretexto que se consideraban como justificados, o sea elegidos y salvados" (Milhou eta Milhou-Roudié 1993, 686)

bertutetsu bihurtzeko ezinbestekoa ziren gauzen artean "la más importante y necesaria" zela "deklararle cómo alcanzará fuerzas y espíritu para vivir esta manera de vida" (1556:1953, 9), hots,

"declarando por qué medios se alcanza la gracia [...], exhortando a la humilde y devota frecuencia de los sacramentos; con los cuales se junta la oración[...]; porque así como los sacramentos tienen virtud para dar gracia, así la oración tiene por oficio pedirla, y así nos ayuda en esta misma demanda" (1556:1953, 11).

Baina gabezia doktrinal horren garrantzia gutxietsi gabe, badiudi urrutiegi joan zela Lafitte arrazoiak bilatzera, kasik protestanteen ildora desorekatuko baitzuen Axularren teologia azken batean: "Harek eta hura bezalakoek uste bide zuten gizonak bere baitharik hel zitakeela bertuterat, eta bertute horren gainerat Jainkoak gero hupatuko zuela saindutasuna" (Lafitte 1956, 343).

Ordea, hurbilago ere aurki zezakeen erantzun zuzen eta egokiagorik. Ez litzateke gutxienekoa ordurako inguru haie-tako euskaldunek bazutela otoitzetarako liburu egoki bat pentsatzea. Etxeberri Ziburukoaren *Manual devotioenezcoa* (Bordele, 1627) obraren bigarren parteak horretaz baino ez ziharduen hirurogeita hamar bat orrialdetan barrena, "eirate-co lituquen [...] othoitz guehienac" (azaleko hitzak dira) bilduz.

Beraz, argitaratuak zeuden liburuek (Materrenena barne) oinarrizko prestakuntza, argitasuna eta tresneria erlijiosoak eskaintzen zioten euskaraz baizik ez zekien euskaldunari. Besterik zen oraingoan behar zuena.

Bestalde, ez dirudi gutxiestekoa denik indarrean zeuden predikazio liburuetan barreiatu doktrina pragmatikoa. Ikus, esate baterako, San Francisco de Borjak bere *Tratado breve del modo de predicar el Santo Evangelio* liburuskatxoaren 7. kapituluaren dakarren aholkua:

"No trate de refutar herejias, sino de arraigar y fortificar las verdades católicas y deshacer la falsedad contraria por vías indirectas. No pretenda en

auditorios populares tratar de grandes perfecciones de espíritu y de alta oración" (apud Olmedo 1960, cxliv; azpimarrak gureak dira).

Nolanahi ere, aipatu erreferentzia bi hauek liburuan atzema-
ten diren hutsuneak, eskasiak edota gabeziak²⁷ esplikagarriago
bihurtuko dituela iruditzen zaigun arren, ekar ditzagun hona
aholku doktrinalez haratago doazkeen beste zenbait arrazoi
ustez esplikatzaile.

Batetik, liburu erabat bukatua, hots, idazlearen asmoetan
zegoen bezain taxutua eta borobildua egon izan balitz ("Bi
partetan partitua eta berezia, lehenbicoan [...] Bigarrenean
quidatzcen da..."), zikeena zen otoitza, konunioa eta sakra-
mentuak²⁸ nabarmenago eta sakonago tratatuak izatea. Beste-
tik, dena den, azpimarratu beharrekoa liburuaren izaerak be-
rak islada soziala duten elementu garrantzitsuenak agertzera
daramala. Hori dela eta, esan genezake liburu aszetiko baten
aurrean gaudela, baina, kontuz!, batik bat kanpora begira da-
goen aszetika bat erakusten duena; izan ere, gizarte-oihartzuna
izan zezakeen eta izan behar zuen aszetika baten aurrean
geundeke, hots, XVI. mendearen bukaeran eta XVII. mendea-
ren hasieran kontraerreforma katolikoak azaleko manis-
tazioengatik hain zigortua izan zuen giza-komunitatearen kon-
bertsiorako aszetika -erredundanteegia dirudien arren- prag-
matikoago baten aurrean. Eta aszetika liburu honen izaera
pragmatiko hori - Granadaren *Guía* baino askozaz gehiago-
azpimarratu nahi genuke hemen. Axularren dotrina elementu
gutzirekin osatuko da, erabili beharrekoekin soil-soilik, egune-
roko bizimoduaren konbertsioak eskatzen dituenekin bakarrik.
Formalki ere hortik joko du Axularrek, "Kristo", gaztelerazko
"Padre Eterno" eta horrelakoen erabilera minimoetara gutxi-

²⁷ Ez dira faltako, arlo teologikokoez gainera, garaiko gizartearen isladaren
falta nabarmentzen dutenak: erreforma protestantearen edota besteren
(sorginak barne) tratamendua alegia (Irigarai, etab.)

²⁸ "[...] los tres principales medios con que se alcanza la divina gracia, que
son Confesión, Comunión y Oración" (Granada, *Guía de Pecadores*, 1556:
1953, 12 or.)

tuz²⁹, eta garazkatsuak diren puntuak ahalik arinen eta zuzenen azalduz³⁰.

Ikuspuntu horretatik, tratatzen diren puntu garrantzitsuenak konbertitzearen eta bertutera izultzearen ingurukoak badira ere, liburuaren planteamendu orokorra bekatu kapital edo buruzagien inguruan burutzen da, bat ere falta ez delarik - sarkontasun desberdinekin tratatuak, jakina-. Izan ere, bekatu horiek alferkeriaren (7.a) inguruan antolatzen dira: haragiarena (3.a), kolerarena (4.a), gula edo sabeldarraiotasuna (5.a) haragiarenaren erroetariko bat bezala tratatzen delarik eta inbidiarena (6.a) bekaizgo eta etsaigoarenarekin nolabait nahasirik. Abariziarena (2.a) nork bere barnekoa duen bizioa den neurrian, ikusgarria den erremusinaren beharra eta abantailak tratatzean planteatzen da. Urguiluaren bekatura (1.a), zeharka bada ere, sortzen dituen efektuetan, hau da, Jainkoaren aurkako juramenduetan eta etsaigoan antzeman liteke, eta ez, izaerazkoa den neurrian, barnean mantentzekoan pekatua gisa.

Hortik, beraz, *Gero*, gorago aipatzen genuen gizarte-isladarako aszetika-liburu bezala karakterizatzearena.

Edonola ere, bekatu buruzagien aurkako bertuteak zuzentzen emanak agertuko dira 48. kapituluan, kateximatik ateratako pasarte dirudien honetan: "Gerla handia dute alkharren artean berthutèk eta bizioek. Urguilutasunak gerla handia egingen dio humiltasunari; Abariziak, liberaltasunari. Haragiak kasitateari; inbidiak, karitateari; gula, abstinenzari; kolera, pazientziari; nagitasunak, dilijentziari" (478 or.).

²⁹ Luis Granadakoaren "Precursor de Cristo"-ren ordez, "Iondone Ioannes Baptista" (*Gero*, 571), etab.

³⁰ XVI. mendearren bukaeratik aurrera De Auxiliis izeneko eztabaida gogoren ondorioz, 1611n Pio V.ak debekatu egingo zuen jendaurrean gai horretaz eztabaidatzea. Tartean jokatzeko zena, grazia eta gizakiaren askatasunaz gainera, predestinazioaren arazoa zegoen. Axularren planteamendua XI. kapituluan ikus daiteke.

Otoitzaren, hots, norik berea dagien otoitzaren tratamendu eskasak aipatu argudio sozial horretan izango luke arrazoia. Beste aldetik, ezin ahaz daiteke *otoitzetan saiatzek* baino, praktikan etekin hobekoak lortu ohi dituela *alferkerietarako* (eta, ondorioz, otoitzetarako) *astirik ez izateak*. Lanean gogor diharduenak agian ez du elizako otoitzetarako betarik, baina, zalantzarik gabe, Axularrek hasiera-hasieratik isurtzen dituen hitzen arabera, bekatuetarako aukerarik ere ez (ikus, esaterako, *Gero*, lehen kapitulua).

Norherak egin dezakeen otoitza, bestalde, beste modu batez erregula zitekeen. Gogoratu, esate baterako, Etxeberri Ziburukoaren formula egun osoko lana otoitzaren inguruan moldatzeko.

Lafittek gogora ekartzen duen komunioaren tratamendurik ezak ere badu esplikaziorik *aszetika pragmatiko* honen ikuspuntutik. Komunioa konbertsio bidean eta, jakina, grazian dagoenak baino ezin du jaso. Axular horrainoko bidea azaltzen eta deskribatzen arituko da, ez besterik. Komunioa hartzeko gai denak ez du une horretan dagokigun liburuaren beharrik.

Gabezien artean koka genezake, orobat, Sainduen kultuarena. Eredu onek zabaltze eta sakontze erlijiosoan lagun zezaketen medio, Trentoko Kontziliotik ateratako ondorioen arteko bat Sainduen kultua bultzatzea eta areagotzea izan zen. Izan ere,

“sus vidas ejemplares respaldaban el papel del mérito y de las buenas obras en la salvación eterna -frente a la doctrina herética de la justificación por la fe-, de manera que las biografías de santos -más o menos noveladas- se convirtieron en uno de los temas preferidos por la literatura religiosa del Barroco” (Gómez-Centurión 1994, 272)

Ez da izango Axularren liburu-eginkizunen artean horrelakorik, tematikoki sainduen presentzia zeharkakoa baino ez baita, eta beti ere arazorik ez bilatzeko eta ez sortzeko modukoa.

Berdintsu esan beharko litzateke Ama Birjinaren kasuaz. “Inmaculada Concepción” delako dogmaren aurkako jokabide

dominikoa eta hauek pairatu izan behar zituzten ondorioak³¹ hain hurbildik azagatu zituen batentzat hanka-sartzerik ez egiteko modu egokiena Mariaren irudia ez agertzea zen. Eta, agertzekotan, Eskrituraren lekukotasuna baino honatago, aipamen hutsarekin alegia; ez alderantziz.

Horrelakoetan badirudi "isiltasunak", "gabeziak", hots, liburuan aipatu gabe uzteak hankasartzeak ekiditea izan dezakeela helburu, betiere teologikoki arriskutsua izan baitzitekeen mirakuluz, ikonoz, liburu sakratuen irakurketaz eta beste hainbat elementuz baliatzea eta mintzatzea.

BIBLIOGRAFIA

- Alonso, Dámaso, 1958: 1964, *De los siglos oscuros al de Oro. (Notas y artículos a través de 700 años de letras españolas)*, Madrid, Gredos, 2. ed.
- _____, 1962: "Predicadores ensonetados (La Oratoria Sagrada, hecho social apasionante en el siglo XVII)", in *Del Siglo de Oro a este siglo de siglos (Notas y artículos a través de 350 años de letras españolas)*, Madrid, Gredos, 95-104.
- Altuna, Patxi, 1987, "Duvoisin en eskuizkribu argitaragabea", *FLV* 49, 65-95.
- Axular, *Guero*, Bordele, 1643 (faksimila: Bilbo, Euskaltzaindia, 1988).
- Balenziaga, J.M., 1990, *Axularren Teologia. ("Guero"ri zenbait oharpen)*, Bilbo, Ed. Mensajero.
- Caro Baroja, J., 1985, *Brujería vasca. Estudios Vasco V*, San Sebastian, Txertoa.
- Delumeau, J., 1990, *L'aveu et le Pardon*, Paris, Fayard (gaztelera: *La confesión y el Perdón*, Madrid, Alianza).
- Erasmus de Rotterdam, *El Enchiridion o Manual del Caballero cristiano*, (D. Alonsok prestatu edizioa; hitzaurrea M. Bataillonena: Madrid, S. Aguirre impresor, 1932, *Revista de Filología Española*, Anejo XVI).
- Fresco Otero, Felisa, 1991, "Introducción" in Huarte de San Juan: *Examen de ingenios para las ciencias*, Madrid, Espasa-Calpe (F. Fresco Otero ed.), 9-41.

³¹ Gogoratu domingotarrek horregatik, hots, arazo hartan gizartearen iritzia-
ren aurka jotzeagatik, jasan behar izan zuten deskalabru handia

- Gómez-Centurión Jiménez, Carlos, 1994, "La Iglesia y la religiosidad", in Alcalá-Zamora, J. N. (zuz.), 1994, *La vida cotidiana en la España de Velázquez*, Madrid, Ediciones Temas de Hoy, 255-278.
- Granada, Luis de, *Guía de Pecadores*, Lisboa, Joannes Blavio de Colonia, 1556 (lehen edizio hau orain: Madrid, Espasa-Calpe, 1953; edizioa, hitzaurrea eta oharak: Mañas Martínez Burgos)
- _____, *Guía de Pecadores*, in *Obras del V.P.M. Fray Luis de Granada*, I, Madrid, Imprenta de la Publicidad (BAE VI), 1944, 1-470 or.
- _____, *Retórica Eclesiástica o de la manera de predicar*, in *Obras del V.P.M. Fray Luis de Granada*, III, Madrid, Imprenta de la Publicidad (BAE XD), 1945, 488-642 or.
- Huarte de San Juan, J., *Examen de ingenios para las ciencias*, 1575 [orain: F. Fresco Otero (ed.), Madrid, Espasa-Calpe, 1991].
- Huerga, A., 1978-1986, *Historia de los alumbrados (1570-1630)*, 3 lib., Madrid, F.U.E.
- Lafitte, P., 1956, "Axular" en liburuaz", *Gure Herria* XXVIII-6, 341-344.
- Materre, E., *Doctrina Christiana*, Bordele, Jaques Millanges, 1623.
- Milhou, A. eta Milhou-Roudié, A., 1993, "El pecado de pereza en el *Criticón*. «dejamiento» sin obras", in García Martín (ed.) 1993, 683-691.
- Mitzelena, Koldo, 1960, *Historia de la Literatura Vasca*, Madrid, Ediciones Minotauro.
- Morel d'Arleux, Antonia, 1993, "Los tratados de preparación a la muerte: aproximación metodológica", in García Martín (Ed.): *Estado actual de los estudios sobre el Siglo de oro. Actas del II Congreso Internacional de Hispanistas del Siglo de Oro*, I, Ed. Universidad de Salamanca, 719-734.
- Sainz Rodríguez, P., 1928, "Los místicos españoles en el siglo XVI", in A.A., *Reivindicación histórica del siglo XVI*, Madrid, 57-84.
- Terrones del Caño, Fco., *Instrucción de Predicadores*, Granada, 1617, [orain: Olmedo (ed.)1960, Madrid, Espasa-Calpe].
- Villasante, Luis, 1972, *Axular: Mendea, Gizona, Liburua*, Ed. Franciscana Aranzazu, Oñati.
- _____, 1974a, "Características de la obra *Gero*, de Pedro de Axular. Y puesto que a una tal obra corresponde en la literatura euskaldun actual", *FLV* XVI, 29-38.

Patxi Salaberrí Muñoa